

Politikai
röpiratok.

53.

4 "Procedens egyh. és áll. lapok" 1. példány
Kivétel megemlékezés végett a cikkeiben.

53
440

Károlyi Gellay

DEÁK FERENC EMLÉKEZETE.

AZ ERDÉLYI EV. REF. EGYHÁZK. IGAZG. TANÁCSA

által elrendelt

DEÁK-GYÁSZÜNNEPÉLYEN,

ápril 2-án, 1876-ban, a kolozsvári b.-farkasutcai templomban,

ELMONDOTTA

SZÁSZ GERŐ,

első-pap és esperes.

(A tiszta jövedelem a Deák-emlékszoborra fordittatik.)

Ara 30 kr.

14
KOLOZSVÁRTT.

NYOM. STEIN J. M. K. EGYET. NYOMD. AZ EV. REF. TAN. BETŰVEL.

1876.

Faint, illegible text at the top of the page, possibly a title or header.

Faint, illegible text in the upper middle section.

Faint, illegible text in the middle section.

Faint, illegible text in the middle section.

Faint, illegible text in the middle section.

Faint, illegible text in the middle section.

Faint, illegible text in the middle section.

Faint, illegible text in the middle section.

Faint, illegible text in the middle section.

Faint, illegible text in the middle section.

Faint, illegible text in the middle section.

Faint, illegible text in the middle section.

Faint, illegible text in the middle section.

Faint, illegible text in the middle section.

DEÁK FERENC EMLÉKEZETE.

AZ ERDÉLYI EV. REF. EGYHÁZK. IGAZG. TANÁCSA

által elrendelt

DEÁK-GYÁSZÜNNEPÉLYEN,

april 2-án, 1876-ban, a kolozsvári belsőfarkasutcai templomban,

ELMONDOTTA

SZÁSZ GERŐ,

első-pap és esperes.

(A tiszta jövedelem a Deák-emlékszoborra fordítatik.)

KOLOZSVÁRTT.

NYOM. STEIN J. M. K. EGYET NYOMD. AZ EV. REF. TAN. BETŰVEL.

1876.

6157200769188

Egy nagy kötelességet teljesíteni, gyűltünk fel e szent házba. Kötelességet? Nem; a szívek megszentelt érzelme követeli jogát; a hála akarja lefizetni adóját; az emlékezetnek szentelünk ünnepet. Az erdélyi ev. ref. egyházkerület teszi le ma koszorúját annak koporsójára, ki a haza iránt való szeretetében hív és nagy vala. Egy férfi emlékeztének szentelünk ünnepet, ki egy félszázadon keresztül volt nemzetének Mózes, vezére a pusztában, bölcs, atyja örömben és fájdalomban; ki egymaga érzett, gondolt és cselekedett egész nemzete helyett s midőn elérkezett a Nébó tetejére: „hagyott hátra a világnak eszméket, az emberiségnek érzéseket és nemzetének hazát!“ Egy férfi emlékeztének szentelünk ünnepet, ki míg élt, az őszinte, mocskotalan tiszteletnek volt tárgya s midőn meghalt, a kegyeletnek koszorúját koporsójára letette a király, könyjeit a királyné, s gyászt öltött a koldus és gazdag, a kicsiny és nagy, az ur és szolga: az egész ország.

Nem csak a mi országunk, a mi édes, bánatba esett hazánk; hanem, mindenünnen, a hlo tiszteletben részesülnek a valódi polgári erények, a hol koszorut remélhet az igazságért való küzdelem, a hol még érdem a szeplőtlen szív, a felemelkedett lélek, a törhetetlen jellem; egy szóval: mindenünnen, a hol szellemi életet nyújtva, sugárt ont a cultura és civilisatio napja: egyesek és népek, kormányok és koronás fők, költők és tudósok egy résztvevő jalkiáltást, egy sóhajtküldötték a Duna és Tisza partjaira, ez országba, e mi édes hazánkba, hogy enyhítse e nagy „halottas ház“ keserű bánatát pótolhatatlan vesztesége felett.

Kell-e mondanom, kinek szentelünk emlék-ünnepet? Hiszen, elhangzott, de el nem enyészett még a harangok zúgása, mely megrendítőleg hirdeté, hogy a haza bőlese nincs többé; könyjeinket letöröltük ugyan, de szívünkben még ott zsong a fájdalom érzése, mely várva s mégis váratlanul rohant meg, midőn meg kellett állanunk a haza atyja koporsója felett, ki több mint két évi haldoklás után, lehunyta szemeit örökre, melyek ez ország felett a gondviselést személyesítették. Az aggódó félelem, elvesztése miatt, immár bánatos valósággá lett sirja felett, s hogy ezt enyhítsuk, ime, öszszegyűltünk, megújítani **Deák Ferenc** emlékezetét szívünkben, lelkünkben.

Adhatunk-e mi, evangéliom szerint reformátusok, kiknek templomaiban csak istennek dicsőítése zeng: adhatunk-e mi protestánsok ennél többet annak, ki nem is tartozott hitfelekezetünkhez; de, mert hazafiak vagyunk, mert hazánknak élete, felvirágzása és szabadelvű irányban való fejlődése anynyi és ugyanaz, mint saját magunknak élete, fejlődése és felvirágzása: adhatunk-e kevesebbet annak, ki egész életét a hazának szentelte, ki a felvilágosodásnak volt megtörhetetlen bajnoka, s kit e jogcimen magunkénak is vallunk isten és emberek előtt!?

Emlékoszlopot a nagy n a k márványból, éreből! Emlékoszlopot, mely hirdesse a jövőendő századoknak ama törvény-cikket, melyet a mai hálás nemzedék már meghozott, hogy Deák Ferenc méltó volt a haza halájára. Ki tudja, mit érünk; hová vezeti az emberiséget fejlődése, jobban mondva, haladása! Hiszen, az első századokban élt rómaiaknak unokája már meghajtotta térdét a caesarok előtt, holott csak a szobrok újja emelkedett meg, figyelmeztetni e gyalázatra; a pogány templomok még állottak méltóságukban, midőn az azokban imádott istenek már rég nem valának s föntségükkel ítelték el egy Neró és Commodus vérlázító tetteit. Óh jaj, hogy az emberiség is megfedkezhetik méltóságáról; de a multnak emlékei, az időnek ez óramutatói, a képzelődés által, megőrzik az igazságot s lelkesítve hatnak, visszahozzák a multat új formában s kél új élet az eszmékben. az eszmék által. Ez a nagyok

halhatatlansága már itt a földön. Ez a lelki, szellemi erő az, mely előtt mi most meghajlunk, midőn emlék-ünnepet szentelünk annak, ki Jézus Krisztussal elmondható utolsó órájában: mindent elvégeztem; mert, mint a mester megmutatta az utat, melyen haladván, lelkünk üdvösségét munkálhatjuk, úgy Deák Ferenc is kijelölte amaz irányt politikailag, melyet ha elhagyunk, e nemzet elvész, ha követjük, Magyarország élni fog mindörökké növekedő fényben és a népek előtti tiszteletben.

Óh, édes magyar hazám, te szent föld, melyen bölcsőnk ringott, melyben annyi kedvesünk pihen, mely számunkra is fogsz nyújtani egy parányi sirt: oh, vajha élnél, vajha visszatérne dicsősséged a multból; óh, vajha gyermekeid — midőn a nagynak dicső emlékét újítják meg lelkileg e szent házban — buzdulnának fel az irántad való szeretetre egész az önteláldozásig, nyomába lépven annak, kinek élete evangyliommá kell hogy változzék a magyar nemzet életében. Mert Deák Ferenc szellemének bélyege meg kell hogy lássék e nemzeten s ez szabja meg kötelességeinket.

Dicsőítő és buzdító beszédet kellene mondanom. Az elsőt megtiltja Deák Ferenc colossalis nagysága; az utolsóira nem szorul honszerelmetök. A valóságnál maradok tehát; hisz, azt sem éri utól az én gyöngeségem, mely most jobban, mint valaha, kéri a békétűrést s mindnyájatok elnézését.

*

*

*

Kedves atyámfiai!

Az egyesek és népek élete isten kezébe van letéve; annak a hatalomnak, mely láthatatlan bár a földi szemek előtt, de a melynek tudtán és akaratán kívül le nem eshetik fejünknek egy hajszála; mely szól mi hozzánk nem egyszer: elveszem a te szemeidnek kívánságát és leviszem a sirba; és mi egy hideg sirra borulva, elsiratjuk mindazt, mi előttünk drága, szent és kedves a nélkül, hogy megváltoztatni képesek volnánk. És ismét szól: örvendjetek és örvendezzetek, mert, ime, megjelent a sza-

badító s számunkra nem marad fenn egyéb, mint learatni ama szellemi, erkölcsi kalászokat, melyek gazdagon érnek meg életünknek utain, aránylagos munkánk után bár, de hatvan és százszoros kamatban. Ilyenkor zendülnek fel az emberiség ajakán igazán, valóban amaz igék: hiszek egy istenben, mindenható atyában, menynek és földnek terem-tőjében... Mi atyánk, ki vagy a menyekben. Óh, jól tudom — fájdalom! — hogy e hitnek, e gondolkozásnak nem ked-vez a mai világ. Az emberek nagy része hiszen abban, a mit lát, a mi kézzel fogható; szereti a földet s szemet húny az égi, a menyei előtt; kedvesebb előtte az elmulandó, mint az örök, a változhatatlan. S a jó isten még sem feledke-zik meg az emberekről s elküldi hozzájuk a maga szent lelkét, a maga szabadítóját, prófétáit az igazságnak, az erény-nek és a szabadságnak egy jobb jövő felé való törekvés-nek képében.

Tekintsetek csak vissza éltetőkre. Óh, hány olyan ese-tet fogtok látni, a hol az élet, a megtartás, a szabadulás : egyedül istennek hatalmától függött s isten atyátokká lett és megtartóvá. Vagy, tekintsetek vissza hazánknak ezer-éves multjára. Feledjétek el egy percre a jelent; gondol-jatok a Dzsingiskánokra, Mohácsra, a török hódoltságra és Világosra, ama vér- és könytengerre, melyekben nemesak a szabadság veszett el, de kérdéseessé vált még lételünk is, és ne szégyeneljétek bevallani: isten volt az, ki hőlesen csele-kedett mi velünk, hogy ma, ezer év után is, magyar szó zeng a Duna, Tisza partjain s reményünk fakad egy má-sik ezer éves élet felé; hisz, isten elküldi hozzánk időnként a maga profétáit, szabadítóit.

Ezekhez tartoztak legujabban Szechenyi István, Kossuth Lajos és Deák Ferenc. A víz, a tűz és a levegő a nemzet legközelebbi életében. Nagy mindhárom külön-külön; együttes életük: Magyarország története öt-ven év alatt. Mindhármuk előtt megnyílt már a nemzet pan-theona; mindháromnak neve letörölhetlenül van bevésve a nemzet kegyeletos szívébe. Amaz saját erős kezét emelte hatalmas élete ellen és hulló vére egy percre majdnem kétségbe ejtette hazáját; a köz bülső még él, s mint Jó-

nás próféta, a távolbúl nézi, várja, jövendőli Ninive romlását s átkai — melyek nemes szívének meggyőződéséből omlanak — most már néma fájdalommal töltik el hazánk egy részét; Deák Ferencet — az utolsót — a legnagyobbat, most adta át az ország az örökkévalóságnak és átadta azzal a megnyugvással, mint a hálás, gondos gyermekek a munkás, a gondos atyát elkisérik sirjába, tudván, hogy ha nem minden, de a legfontosabb rendben maradt utána, s jövendőjük biztosítva van.

De hát mit tettek, melylyel kiérdemelték a haza hátláját, a világ tiszteletét? Könyvtárak fogják azt elmondani unokáinknak. Nekem — most, e szent helyről — nem lehet célom, a részletekbe bocsátkozni s bár fájó szívvvel, meg kell elégednem egy pár nagy vonással, mely előnkbe állítsa a kort, mely történeti háttérül szolgáljon.

Atyámfiak! 1773 volt amaz év, melytől számítjuk az „új világot.“ Ekkor rázta le Amerika láncait; ekkor vívta ki függetlenségét; ekkor emelte fel ama zászlót, melyre — a középkor hűbéri és absolutistikus institutioinak romjai felett — politikai jogegyenlőség, népképviselőlet, szóllás, sajtó-, vallásszabadság van felírva. Az emberi jogok ez új evangyeliomát áthozta az oceán a vén Európába s annak legdicsőbb népének keblében visszhangzott az e jelszavak alatt: testvériség, egyenlőség, szabadság! A nagy francia nép nagy forradalma — bár vértengerbe fulladott — nem használt kevesebbet a mai emberiségnek, az én véleményem szerint, mint Krisztus fellépése, mint a krisztianismus eszméje. Érezte a vén Európa, hogy itt a tavasz; új vér kereng a már-már rothadásba ment testben, új élet kél a már bemohosult sírok felett. A rügyet morzsolták, a virágokat tépték, a puha pázsintot visszsafojtani törekedtek: ám, a tavaszi nap ontotta sugarát, a mező kizöldült s a rémület jalkiáltása elenyészett a diadal győzelem-dalába. Az emberi jogok tisztelete beköltözött az emberek szívébe, lelkébe, életébe: s az eszméket nem lehet kiirtani még az étellel sem; kinőnek azok a sírból is, és követelik jogukat.

Mint az éjjel sötétségében a pusztában eltévedett ván-

dor köszönti a hajnal sugarát... Mint a börtönben szenvedő ártatlan csókolja a kezét, mely megmutatja menekülését... Nem, nem találnak e hasonlatok... Miut a szabadságra született ember öleli keblére a szabadság isten-asszonyát: úgy üdvözölték Európa népei a franc a forradalmat s keltek uj vágyak, remények, törekvések egy szebb, egy boldogabb jövő felől, melyben a farkas és bárány együtt leendenek s leszen uj ég és uj föld.

Egy világ-forradalom volt ez, melynek örök törvényei alól nem vonhatta ki magát senki. Hogyan vonhatta volna ki magát hazánk, melynek termékeny talaja mindig gazdag volt nemes szivekben és magasbra vágyó elmékben? Mint a Bethesda tavát, ha megérintette az angyal keze, azonnal gyógyító erővel birt: úgy dobbant meg a nemzet szive az uj idők érintésére: föllélegzett, mint az alvó orosz lány; fölébredt hivatásának öntudatára. Az idők méhe csodákat szült, s hazánkban is oly termékenységre erőltette magát, melyért a hála csak a gondviselést illetheti. Ezer éves történetünk nem mutat fel annyi eszmét, embert, jellemet, erényt, mint az utolsó ötven év alatt. Előttünk áll a józanész, az eszmény, a számítás, az emelkedettség, a düh, a lelkesültség, a rajongás s mindezek egyesültek a haza szeretetében. Ekkor hangzott a profécia: Magyarország nem volt, de lesz; ekkor zendült meg a költő lantján: hazádnak rendületlenül légy hive, oh magyar; ekkor viszhangzott Kárpátoktul Adriáig e hazának minden völgye, bérce, kunyhója és palotája a magyar Tyrtaeus dalaitól; ekkor volt, hogy a gúny tárgyául emlegetett táblabíró felavattatott apostollá; ekkor volt, hogy a vitéz magyar, mely kardjáról volt híres, tollat ragadt, s lesz lángoló bajnoka az emberi értelem ügyének, lesz a szellem lovagja. 1825-től 1876-ig, ez azon kor, mely Magyarország életében a „legnagyobb század“ név alatt fog említettetni. E tüneményes idők, mely a fönség bélyegét nyomta nemzetünk törekvéseire, gondolkozására és tetteire; s ez időkből, a többi fényes név közül, mint vezérek és próféták, mint anynyilángoszlop ragyog ki a Széchényi István, Kossuth Lajos és Deák Ferenc neve soha el nem mulható fényben, örök glóriában; — mert ők vezettek ki a „szolgaságnak házából, az ígéretnék földére, a Kánaánba.“

A „szolgaságnak házából!“ Oh, nem tudja azt már a mai boldogabb nemzedék, hogy hazánknak multja, az említett időkben, Izrael története Egyiptomban, a babiloni fogságban: rabság volt a neve, bárhogyan is akarná szépitni valaki. Egy ellenséges kormány a haza határain kívül, s annak egy foka a haza határain belől — Budán, melynek célja volt. Magyarországot előbb szegénynyé és azután németté tenni; szent István birodalma, Mátyás király Magyarországa — gyarmattá téve; elfojtva a szólás szabadsága; megakadályozva még a nevelés lehetősége is; — a nép a feudalizmus zsákmányául dobva, mely életét alig tengette, mint a rabszolga teljesítvén a robotot s verejtékkel szerzett némi jutalmát felemésztette a sok dézma, melyet világi és egyházi urainak fizetett; országgyűlésnek csúfolt törvényhozása egy néhány kiváltságoltnak volt kezében; városi, községi életnek még nyoma sem volt s a megyék a kormányi rescriptumok és törvénytelen rendeletek visszaútasításában emésztették fel erejüket; Magyarország khinai fallal volt körül véve, elzárva a külvilágtól — mint a senki szigete —; ipar, kereskedelem, földművelés mesterséges úton nyomva, vagy kezdetleges állapotra kényszerítve s mindezekhez járult, hogy nem egyszer volt az ország népének egy része zaklatva, háborgatva vallásos hitében, isten-tiszteletének gyakorlásában. S ha valaki föl merte emelni szavát: sorsa üldöztetés, sorsa börtön, nem egyszer halál — ítélet nélkül.

Ime, Magyarország története 1848 előtt! Hasonlításatok össze a máj a tegnappal, mai viszonyainkat ama szerencsétlen korszakkal: s áldjátok, áldjátok nevét Széchenyinek, Kossuthnak és Deák Ferencnek. Mindenek felett, Deák Ferenc nevét vésd szivedbe magyar hazám, édes nemzetem, mert általa vagy szabad, általa vagy ma, s csak az általa kijelölt úton lehetsz Magyarország a jövőben.

Igen, csak általa. — Széchenyi diplomata volt s a külföldi elméletek embere, ki a nemzet életét mindenek felett az anyagi emelkedésben és a társadalmi élet fejlesztésében kereste s kit éppen azért sokan nem szerettek. Kossuth a nemzet aspiratióinak költője megtestesülése volt, kinek ragyogó idealizmusa rajongásba hozta korát, de rohamosságáért tőle is sokan elfordultak. Mindkettő örök dicsősége e föld-

nek; nélkülök történetünk nem volna teljes; de Deák Ferenc volt az, ki elkerülve minden szélsőséget, latba vetve minden tulságot, bölcsesége a középutat választotta s mint ilyen volt vezére nemzetének ötven[keresztül; volt akkor is, midőn más két nagy társa már lelépett a cselekvés teréről; — s minden belyzetben, minden viszonyok között mint az igazságnak, mint a szabadelvűségnek rettenthetetlen bajnoka. Aldott legyen nagy neve mindörökké!

*

*

*

Kedves atyámfiai!

Hiszem, tudom, félek, hogy úgy járok, hogy rám lesz alkalmazható ama görög közmondás: a kapu elég nagy, de hol van a város? Akarom mondani: megvan a történeti háttér, de hol van Deák Ferenc? Mert, ha egy festő megcsinálja egy vidéknek körrajzát, még nem tájkép: míg meg nincs népesítve füvel, fával, virággal, élettél és elelenséggel. Deák Ferenc alakja csak úgy domborullhatna ki a sok szóból, ha életének apró vonásai, egy szóval: a részletek állanának lelki szemeitök előtt, hogy ötlet csodálhassátok. Ismétlem: részletekbe nem bocsátkozhatom; elég, ha azt mondom: nem volt Magyarországon ötven év alatt egyetlen egy kérdés, egyetlen egy eszme, melyet Deák Ferenc ne a humanismus, és ne a szabadság érdekében fogott volna fel és midőn határozatra került a dolog — az ő befolyása és működése következtében — ne a humanismus és szabadság részére dőlt volna el. Innen származott az a véghetetlen hatalom, mely benne öszpontosult, és az a tisztelet és szeretet, melylyel körül ölelte az egész nemzet, egész Magyarország. De egyet nem mellőzhetek; egyre reflektálnom kell; értem az Ausztriával való kiegyezés művét 1867-ben, s ezt is csak azért, mert ez nem egyedül Magyarország és nem is csak Ausztria dolga, ez magasabb szempontot követel: ez egész világrészünknek, egész Európának érdeke.

Aty. ezer éve, hogy e földet a magyar lakja; voltak nemzeti királyai, kik dicsőségükkel beragyogták egész Európát; hatalmas monárkhái, kik szavukkal döntöttek sorsa felett; voltak államférfiai, kik hézagokat töltöttek be trón és nemzet között s volt idő, midőn a magyar nemzet Európát,

mert a keresztyénséget mentette meg. E harcokban — mint az oldott kéve — fogytunk, pusztultunk; szövetségre kellett gondolnunk. Most a törökkel, majd a lengyelrel léptünk egyezségekre. Mindezek elmulandók valának. Mignem 1527-ben megkötötték Ausztriával őseink amaz együvé-tartozást, mely békés soha nem volt, s a melyben „sem együtt lenni, sem elválni, nem tudtunk.“ —

Negyedfél százada immár annak, mely örök harcokban, engesztelhetetlen küzdelmekben folyt le s törvénykönyveink tárházaivá lettek ama békekötéseknek, melyek Magyarország függetlenséget proklamálják — papiroson. Igen, papiroson; — mert a tapasztalás megmutatta, hogy az együttlét szükséges, de feltételei soha meghatározva nem valának, s mert az erő és hatalom nem volt nálunk, a vesztesek mindig mi valánk. A Bocskaiak, Bethlenek, Rákóciak kardja örök-dicsőség nemzetünknek, de rozsdá fogta be s az eredmény, melyet kivitak: idők multán, irott malaszt lett, mely mellett Magyarország elárvult, lett geographiai fogalomná, melyről az európai nemzet-család tudomást sem vett, — s előttük Magyarország többé nem létezett.

De ez árva nem akart meghalni; még egyszer erőt fesztett; még egyszer felsikoltott. A mi értünkre történt. Nézzétek: ott száguldanak paripáikon a diadalmas vitézek; egy maroknyi nép, de lelkebe óriások költöztek; agg és gyermek: de férfi mind, mert a lelkesedés, a hazaszeretetnek örök lángja lobog szivökben; a hunnok harea ez, nem a levegőben, hanem e prózai földön, küzdve étlen, szomjan, ruhátlanul, éretted, szent szabadság, éretted, édes hazám — Magyarország. Legyen áldott az ur, hogy gyermekül, hogy gyöngén, csak mint egy pórszem közöttük is, de ott voltam, de részt vettem e gigászi küzdelemben!

Tavaszi nap verőfénye volt csupán a dicsőségünk. Hoszszu alkony, kinos éj következett arra. A kard ketté tört, és fénye a szemek könnyhullatásán látszott meg; temető kert lett édes hazánk, melyben mindenkinek volt siratni valója; minden szivben volt egy fájó seb, melyre nem volt balzsam Gileádban. Oh, ha fátyolt tudnánk borítani rá! S nem csupán a vesztes fáj; kinosabb volt az, hogy az északi koloszsus véres lábaival tapodta hazánk virányait; s ezersze-

resen fájt, hogy Európa népei majdnem közönynyel, hidegen nézték, hogy foly a nemes vér bitón, kereszten s Magyarország fejfájára hogy írják fel: nincs többé!

A legjobbak meghaltak, vagy idegen földre menekültek: gyászába vonult mindenki. Csend volt Magyarországon. Egy férfi volt csupán, ki mint nem bízta el magát a dicsőség napjaiban, hanem tett mérséklő szavaival a menyit tehetett s félre vonult, midőn meggyőződése és lélekismerete többé résztvenni a mozgalomban nem engedé: úgy most sem csüggedett el; hanem elfojtva fájdalmát emberfeletti erővel, letörülve könyeit hazájának veszteségei felett: Budapestre ment lakni és bátorított, lelkesített, buzdított, fölébreszté a színynyadó erőket s kitűzte a zászlót: a mit erőszak vett el, azt vissza lehet szerezni! — E férfi — Deák Ferenc volt, ki e peretől fogva „a haza atyjának“ neveztetett. És a levertt nemzet — mint a rege Anteusa — a földet érintve, új erőre kapott s megizmosodott reménységben és erőben. A hatalomnak önmagába vetett bizodalommal, az erőszaknak daccal felelt s már látta a jövődőt, mely feléje mosolyog.

Ám, Deák Ferencnek nem egy dacos, forrongó, lázas, hanem a Bocskaiak Magyarországa kellett; az a Magyarország, mely a jog terén bevárja a halált, de nem tágit; mely szent tisztelettel ragaszkodik királyához és szerződéséhez; az a Magyarország, mely ellenfelével, vagy, mondjuk: érdektársával méltányos és az idők által parancsolt egyességet köt s megszabja annak föltételeit szabatosan, egyik fél által is egyoldalulag meg nem sérthető formában.

És aty, ki hitte volna, hogy a magyar táblabíró úgy a forradalom előtt, a szabad eszméknek való szolgálata által, valamint most is, midőn e kétoldalu szerződést elkészíté: nem csupán specialis magyar érdeket tartott szemei előtt; hanem, előtte lebegett Európa, mely előtt kézzelfoghatólag magyarázta meg, hogy Magyarország nem csak szükséges, hanem alkotó elem, mint a mely nélkül Ausztria semmi; s hogy a két államnak öszszetartozása nélkül: felbomlik az európai egyensúly: felbomlik nemcsak a társadalmi rend, hanem az államok nyugalma, élete is. Gondoljatok csak a német-francia háboru végére: minő lett

volna Európa arca, ha a magyar-osztrák monarchia nem olyan, mint a minővé azt Deák szelleme alkotta?

— Igen, mondják sokan, de lehetett volna kedvezőbb feltételeket szabni. Meglehet, hogy igen! Csupán azt feledik el az illetők, hogy Magyarország királya Ausztria császára is; csupán azt feledik, hogy a ki hajótörést szenvedett, nem kéri vissza az oceán hullámainál podgyászát is, hanem megköszöni, hogy megmenthette életét. Magyarország él, Magyarország van, szava súlylyal bír a nemzetek concertjében, független, felelős, s mindenek felett magyar kormány intézi ügyeit; ha jól, ha rosszul, de magunk urai vagyunk; sorsunk saját kezünkbe van letéve; tőlünk függ: élni, vagy meghalni. Ez Deák Ferenc munkája; ő, ki szegény volt, ezt hagyta örökségül forrón szeretett nemzetének: trónt a királynak, és hazát a trónnal kibékült nemzetnek. Legyen áldott magyar neve mindörökké!

*

Atyámfiai!

Meg vagyok győződve, tudom, hogy senki sincs e szent házban, ki már is igen sokat ne hallott volna Deák Ferencről; hiszen, ha ragyog a nap a természeti világban: annak áldást adó sugarainak, fényének hatása alól nem vonhatja el magát senki s így van ez az erkölcsi világban is. S mégis, most, midőn itt róla beszélünk, midőn koloszszális nagyságának emlékét ujitjuk meg lelkünkben, midőn szemünk előtt látjuk ama műveket, melyekkel nemcsak nemzetének használt, hanem Európának s melyek az egész világ tiszteltét szerezték meg számára, a legtermészetesebb kérdés előtt állunk: de hát, ki volt Deák Ferenc?

Azt mondják: Cincinnatus, ki midőn megmentette Rómát, visszatért az eke szarvához; egy Washington, ki a világ leghatalmasabb államát megalkotta, s midőn fegyverrel kezében, kivivta szabadságát, magányba vonult; Aristides, ki örömmel hordozta a számkivetés fájdalmát — az igazságért. Jól esik lelkünknek, hogy a világtörténet e legnagyobb alakjaival Deák Ferenc nemcsak kiállja az összehasonlítást, de felül is mulja. Azok rövid idő tartama alatt vívták ki a diadalmat; s mire nem teszi képessé az embert

a lelkesedés heve, a pillanat ellenállhatatlan varázsa! Deák Ferenc egy félszázadon keresztül volt mindig egy, mindig ugyanaz: Cincinnatus, Washington, Aristides. S még sem volt ő egyik sem; hanem volt egy igénytelen, egyszerű magyar polgár; sem több, de nem is kevesebb; — ezen jogcím előtt nyílt meg számára az örökkévalóság pantheona.

Hogyan, enynyi az egész!? Kicsoda az a mai világban, ki erre számot ne tartana, sőt ennél többre; hisz praedicatumos világban élünk, s ki sem homlokán, sem tetteiben nem viseli a nagyságot és méltóságot: még az is legalább papiroson követeli magának! Polgár! Hiszen, ez, a mai világban, ha nem megalázó is, de bizony nem is felemelő; ez elnevezéshez hozzá van kötve a munka által feltörött kéz, naptól elbarnult homlok, egyszerű erkölcsök és oly erények, melyek elrejtőznek a világ piacától, a melyek nem várnak s nem is örülnek a tömeg tapsainak, s dicsőséget, kitüntetést, rendjeleket nem kamatoznak: — ki vágnék ma ilyen cím után!

Pedig, hátha e cimben benne foglaltatnék a nemes sziv, a felemelkedett lélek, és a kettőnek egyesülése: a törhetetlen jellem; az erőnek ama teljessége, mely alkunni nem képes, a mely megtörik, de meg nem hajlik; hát ha e cimben ott volna a szépre, jóra, nemesre való minden szentebb törekvés, s minden méltóság, mely alkotja bennünk az örök-emberit, az örök-istenit; hát ha e címet hallva, megzendülnek lelkünkben ama történeti szavak: romanus sum civis, s látjuk kikelni sirjaikból a római legiokat, ama félisteneket, kik testi erejükkel meggyőzték az akkori világot s szellemi tulajdonaikkal, a lélek munkái által még ma is győzedelmesen uralkodnak a szellem birodalmában; hát, ha e cimben ott látnók megtestesítve a valódi hazaszeretetet: vajjon, sokan volnának-e, kiket a „polgár“ megtisztelő elnevezése jogosan, méltán megillet? —

Ismétlem, Deák Ferenc csupán polgár volt; és a mire nagy súlyt helyezek: „magyar“ polgár volt.

Aty. Jézus Krisztusnak nem csak tanítványa vagyok, hanem — erőtlen bár — de hirdetője fenséges evangéliomának, praedicálom legjobb erőimből, „az egy akol egy pásztor“ vigasztaló, felemelő reményét; elismerem a civi-

lisatio nivelláló hatalmát, mely ledönt minden akadályt, minden válaszfalat népek és nemzetek között; hiszem és valom az új kor megszentelt dogmáját, mely az egyenlőségre és szabadságra való törekvésben és annak birtokában, mindnyájunkat testvérekké teszen: de, odáig felemelkedni nem tudok, hogy világ-polgár legyek, a divatos értelemben, mely nagyon hasonlít amaz elvhez: a hol jól van dolgod, ott van hazád; lépni nem tudom szívemet e haza földéről; lelkem a képzelődés szárnyain visz, ragad, föltárja előttem ama szép világokat, hol minden csupa fény, ragyogás s mint a fáradt madár, úgy jövök vissza, mert sehol sem olyan balzsamos a lég, nem olyan szép a madárdal, az öröm nem olyan ragyogó, a bánat nem olyan édes, olyan szent, mint itt e megszentelt földön, „mely bölcsőnk, s majdan sirunk is, mely ápol s eltakar!“ Kicsoda az, a ki elfeledni tudná a bölcsőt, hol az édes anyai szeretetben a gondviselést imádtuk; kicsoda tudná elfeledni ama megszentelt sirokat, a melyekben édes kedveseink nyugosznak; hiszen, a nagy világ fénye, ragyogása szép, szép, de nem magyar; költészete, tudománya, erkölcei, szokásai előhaladott, de nem magyar; a föld, mindenütt föld, az égboltozat, mindenütt égboltozat a természet csodáinak pompájában; de csak itt magyar, csak ez a miénk!

Édes hazám fiatalsága, barátim, a tietek a jövő, nektek szól a lecke: legyetek magyarok. E föld halhatatlanná tesz, ha megbecsülitek; de kivetí magából csontjaitokat, ha hűtelenek lesztek hozzá. Zarándokoljatok Deák Ferenc sirjához, olvassátok élettörténetét, csodáljátok művét s tőle tanuljatok meg — magyarok lenni.

Mert ő az volt. Ám, nem a sarkantyú-hordásban mutatta ki magyarságát, bár hazája földjét csupán egyszer és azt is egészségi szempontból utazta be, és a divatos külföldi nyelveken való gagyogást pedig soha el nem sajátította. Nehogy félreértsetek; nem azt mondom, hogy ezek nem szükségesek, hogy elsajátításuk által könnyen hozzáférhetőbbekké nem válnak előttünk a cultura kinesei. Csupán azt mondom, hogy Deák Ferenc tanult, tanult, háromszor mondom: tanult véghetetlen sokat, gazdagga tette lelkét a szépnek és igaznak minden kincseivel; de ez nem volt máz méltóságos hom-

lokán, nem a látszat, mely megesalja a könnyenhivőket: hanem valóság volt; az magyar tudomány volt.

Magyar tudomány! Hát az hol veszi magát? Hát van ilyen is? Van, aty. van! Az a tudomány az, mely nem szolgálilag utánozza s kislelküleg meghajlik az idegen népek arany bornyúja előtt; hanem megbírálja, átidomítja nemzetének szokásaihoz, erkölceihez és multjához s rányomja a nemzet geniuszának bélyegét; egy szóval: az a tudomány, a mely nem csupán az agyvelő dolga, hanem a szívé is. Ez uton lett Deák Ferenc a legnagyobb jogtudós. Tisztelte ő a külföldi elméleteket; de az ő könyvtára a magyar törvénykönyv volt, és nemzetének története; az ő könyvtára: szíve volt. Egy ezer éves mult kelt föl előtte itt sirjából, hősek és marttyrok s ezek mind arra tanították őt: hogy a mely nép féltékenyen ragaszkodik törvényes igazához, és multból származó jogához, az a nép el nem veszhet. Ez a tudomány volt az, mely őtet vezette minden tetteiben; csak hogy ennek eleget tegyen, kész lett volna elfogadni a halált; s hogy ennek eleget tegyen, tán a kínálkozó kedvező alkalmat is elmellőzte; ez a tudomány volt az a forrás, melyből merítette haza-szeretetét.

Haza-szeretet! Ez is lehet jogcím, érdemeket szerezni? Avagy, hol van olyan elvetemedett, ki hazáját ne szeretné; hol van olyan szájhűs, ki ezzel ne kérkednék? Hát, nem csupán kötelesség-teljesítés-e az; s mikor volt a kötelesség-teljesítés — érdem?! Ám, van itt egy kis különbség. Szereti hazáját az is, ki executioval fizeti meg adóját; szereti hazáját az is, ki kényszerítve áll a zászló alá s fegyverrel kezében, szaporítja a számot; szereti hazáját az is, ki tesz némi szolgálatot, de annál többet beszél és nemcsak elfogadja, de megköveteli értte a jutalmat. Hogy ez minő haza-szeretet: megítélni, rátok bízom.

Aty. gondolkoztatok-e ti azon, hogy mi az, a mi mindnyájunkat űz, hajt, lelkesít akkor, midőn nem csupán napi szükségünk kielégítéseért munkálkodunk, hanem valami magasabb eszme ragad meg! Vagy, hogy még közelebb jöjjenek az élethez: mért szereti az édes atya gyermekeit, eltűréstők ember-feletti fájdalmakat, megnevezhetetlen szenvedéseket, s munkálkodik érettek mindhalálig. Természeti ősz-

tön ez csupán? Nem, a léleknek szüksége ez, mely vágyik az örökélet után, s azokban, a kikért munkálkodik, ezt megtestesítve látja. Szappan-buborékért, melyet elhajt egy könnyű szellő, férfi nem lelkesedhetik. Az örökkévalóságba vetett hit volt az, mely az első keresztyéneket halálba vitte Krisztus evangyliomáért: hogy az fenmaradjon; ezért fog fegyvert a hős hazája védelmére: hogy hazája éljen; annak élete az ő örökkévalósága, fenmaradása az ő halhatatlansága: egyik a másik nélkül fen nem állhat. A hazának örök élete köt a röghez; s kínálják bár a világ dicsőségét, el nem fogadja az igaz, s lesz itt megalázott, leláncolt fogoly, koldus, rab. Ez a haza-szeretet.

Veszitek észre, mily fölemelő, vigasztaló forrásból származott Deák haza-szeretete. Ő hitt, ő remélt hazánk, Magyarország örök életében s ezért munkálkodott érte egy fél-századon keresztül egész az önfeláldozásig, semmi jutalmat nem várván. Az ő haza-szeretetről elmondhatni a koronás költővel, hogy „erősebb volt a hitnél, erősebb a kóporsónál;“ vagy Pál apostollal: „mindeneket eltűrt és soha el nem fogyott.“

Oh, miket kellett tűrnie! Látni egykoron a vérnyomokat, melyeket üldözött, forrón szeretett nemzete hullatott; látni a rombolásnak angyalát — mint a vihart — végig seperni rónán, bérceken; látni az erejét, önbizalmát vesztett nemzet csüggedését; majd a merész aspiratiokat, szilaj reményeket — mint a kiáradott folyamot —, melyet neki kellett medrébe szorítani; eltűrni szidalmat, vádat, gyanusítást: s megállani rendületlenül, mint egy óriás, kit meg nem ingat sem a jobbak tisztelete, sem a gonoszok átka, sem a nagyok mosolya, sem a királyi kegy: ez a haza-szeretet; ez Deák Ferenc, a politikai becsületesség mintaképe.

Bizony, ez egy kis anachronizmus! Politika és becsület! Holott politikai pályán már-már dogma az: hogy a cél szentesíti az eszközöket; s az a legderékabb, ki legfényesebb eredményeket bír felmutatni. Deák távul tartotta magát ez erkölcstelenségtől saját személyére nézve is, s midőn az egész nemzet kezébe tette, szeretetével együtt, egész hatalmát, hogy ő elmondható: én vagyok Magyarország: akkor nemzete nevében is megtartotta ez erkölcsi fenséget,

hogy így szólhasson: ime, a magyar nemzet, a maga öszszeségében is becsületes! S mindezt nem magáért, hanem egyedül hazájáért, mindnyájunk édes hazájáért.

Hisz, mije volt Deák Ferencnek; mi jutalmat várt mindezekért? A családi élet örömeiről lemondott; fény, gazdagság, kitüntetések, hivatali méltóság: boldog lett volna az a kormány, melytől valamit elfogadott volna. Ötven év alatt egyetlen egy ajándékot fogadott el: a király arcképét magától a királytól oly munkáért, melylyel a királynak megszerezte a koronát és egy ország szeretetét; nemzetének pedig adott egy hazát, a magyarnak — Magyarországot.

Nem — nem; volt egy jutalma: az, hogy az igazságnak és jognak szentelte egész életét s ezért megnyugtatta a betöltött kötelesség öntudata, a tiszta lélek ismeret; ennél többet nem adhatott neki senki, ez drága kincse volt, ez volt vezére életében, ez kísérte át az örökkévelőségbe. Legyen áldott nagy neve mindörökké!

*

*

*

Zárjuk be a nemzet pantheonát. Szívünk az; nincs ennél szebb pantheona a nemzeteknek. Szívünkbe zárjuk be Deák Ferenc emlékeztét. Nemesebb szívet, tisztább jellemet, törhetetlenebb akaratot, alkotásaiban őszintébbet, hazája szeretetében nagyobbbat nem zártunk még oda. Őrizzük meg féltékenyen; jobban őrizzük, mint szemeinknek fényét s álljon szüntelen lelkünk előtt az, ki hív és nagy vala, hogy bölcsessége adjon bölcsességet, türelme békeséggestűrést, haza-szeretete haza-szeretetet.

Óh, sokszor lesz erre szükségünk, sok megpróbáltatás vár még mi reánk, sok szép reményünk olvad fel a levegőben, nehéz keresztetek alatt fogunk még nyögni; de ha egyetértők leszünk az élet örömeiben, egyetértők a csapásokban, ha magyarok leszünk szívből, lélekben, szokásainkban, erkölceinkben, ha Deák Ferenc nyomdokaiba lépünk: rajtunk a pokolnak kapui diadalmat nem vehetnek, és élni fogunk. s élni fog Magyarország az idők végéig mindig növekedő fényben és dicsőségben.

Az emlékezetnek, a hálának szenteltünk ünnepet. Am, a hála mindig a szív nemességétől függ; s a hála mindig kötelességet rőltételez. Legyünk hálásak isten iránt, hogy nemzetünknek Deák Ferenchez hasonló szabadtókat ád; s teljesítvén kötelességét mindenki abban a körben, melyre a gondviselés elhivta: mutassuk magunkat méltóknak arra, hogy Magyarország megérdemli a nemzetek szeretetét, a világ tiszteletét, megérdemli az örök életet. Dolgozzék a férfi, lelkesüljen az ifju, ti gyöngék, ti nők, imádkozzátok hazánkért és akkor: „jöni fog, mert jöni kell, egy jobb kor, mely után buzgó imádság epedez százezrek ajakán!”

Amen.

